

H. Mehmed HANDŽIĆ

Biblioteka H. Halil efendije u Gračanici¹

U svakom zakutku ponosne Bosne i Hercegovine nalaze se kulturni tragovi naših djedova, koji su iz privatne inicijative dizali kulturne spomenike i na taj način koristili svojoj sredini i svoje ime od zaborava sačuvali. Mjesto da mi, potomci tih kulturnih radnika, nastojimo da sve njihovo sačuvamo, to mi zaboravljamo i u zaborav bacamo sve ono, čim bi se drugi ponosili. Mnogo je zasluga naših djedova u zaborav palo, mnogo je njihovih djela bezobzirno srušeno, mnogo je u ovom pogledu nezahvalnosti pokazano. Svrha ovog članka je da iz zaboravi u posljednje vrijeme spasi djelo jednog našeg kulturnog radnika i da sačuva od zaboravi njegove zasluge. To je biblioteka koju je osnovao u Gračanici neki H. Halil efendija.

Uz džamije, medrese i mektebe u Bosni i Hercegovini bilo je dosta javnih biblioteka, koje su do danas sve propale osim sarajevskih bibliotekâ, koje su centralizirane u jednu, Gazi Husrev begovu biblioteku i Karadžebegove biblioteke u Mostaru, koja je danas u vrlo slabom i mizernom stanju. Mnoga vrijedna i rukopisna djela iz tih bibliotekâ otišla su na stranu i danas se njima ponose ljudi od nauke, koji su ih stavili u svoje biblioteke. Od kako sam postavljen bibliotekarom Gazi Husrev begove biblioteke u Sarajevu nastojao sam da se još ono ostataka od starih bibliotekâ pribavi u Gazi Husrev begovu biblioteku, jer sam uvjeren da će se samo na taj način ti ostaci moći spasiti. U tome sam imao i uspjeha, pored mnogih nerazumjevanja, na koja sam udarao. Nadam se da će se ipak moći sabrati svi važniji naši rukopisi u Gazi Husrev begovoj biblioteci, koji će tada predstavljati zbirku svjetskog glasa. Naše vjerske i vakufske vlasti trebaju ovoj biblioteci posvećivati mnogo više pažnje, jer to biblioteka zaslužuje.

Ovih je dana nastojanjem Ulema medžlisa i razumijevanjem predsjednika sreskog vakufskog

povjerenstva u Gračanici, Hfz. Ibrahim ef. Mehinagića, šeriatskog sudije i razumijevanjem muderisa Osman kapetanove medrese u Gračanici H. Mustafa ef. Šiljića prenesena lijepa zbirka rukopisa iz Osman kapetanove medrese u Gračanici u Gazi Husrev begovu biblioteku u Sarajevu. Kada sam nekoliko puta prevrnuo te prašljave i poderane rukopise zapazio sam da ima lijep broj knjiga, koje je uvakufio neki H. Halil efendija. To mi je privuklo pažnju pa sam nastavio istraživanje i ustanovio sam, da je spomenuti H. Halil ef. osnovao u Gračanici zasebnu biblioteku, u koju je uvakufio svoje knjige, koje je sa velikom ljubavi sabirao. Stoga sam odlučio da o ovoj dosle zaboravljenoj i u javnosti nepoznatoj biblioteci napišem nekoliko redaka.

U Osman kapetanovoj² medresi bili su skoncentrisani svi rukopisi, koji su bili uvakufljeni na raznim mjestima u Gračanici. Na naslovnim listovima rukopisa zapazio sam imena mnogih vakifâ osim spomenutog H. Halil ef. Na prvom mjestu dolazi H. Ebu Bekir beg³ sin Osman kapetanov, koji je 1250. (1834/35.) uvakufio nekoliko knjiga. Zatim dolazi Murat⁴ kapetan koji je u nekoliko mahova u raznim godinama 1232. (1816.), 1234. (1818.), 1235. (1819.) vakufio razne rukopise sigurno za svoju medresu, jer je u Gračanici postojala i medresa Murat kapetana Gradaševića. Neka Aiša hatun kći H. Mustafa age uvakufila je jednu "Muhamediju" za kutubhanu Ahmed pašine⁵

² Osman kapetan bio je kapetan Gradačca; otac je poznatog Husejn kapetana Gradaševića. Sagradio je po jednu medresu u Gradačcu i Gračanici. Obnovio je i džamiju u Modriči. Umro je krajem 1813, ili početkom 1814.

³ H. Ebu Bekir beg je sin Osman kapetanov i brat Husejnov i Muratov. Umro je u Gradačcu 1263. (1847.) i ukupan u haremu Svirac džamije.

⁴ Murat kapetan je sin Osman kapetanov i brat Husejnov. Bio je kapetan u Gradačcu od 1814. do 1821. Sagradio je u Gračanici medresu i doveo je vodovod. Bio je prijatelj knjige, što se vidi iz uvakufljenih kitaba i iz njegove korespondencije, koju je objavo Riza ef. Muderisović u glasniku Zemaljskog muzeja godine 1932. Sa ostalim kapetanima i prvacima pogubio ga je u Travniku vezir Ali Dželaludin paša 1821. Sa ostalim pogubljenim pokopan je kod Jeni džamije u Travniku. Na grobu nema nišana.

⁵ Ovaj se Ahmed paša zove Budimlijom. To valjda stoga, jer je u Budimu bio valija. Među budimskim valijama u Sidžilli-Osmaniji nalazimo Mihalići Ahmed pašu, koji je oko 1005. kraće vrijeme bio valija u Budimu. Od

Sarajevo, 1944. godine, Osman A. Sokolović, n.d., str. 5 i 6.

¹ "Gajret", Kalendar za 1941. godinu, Sarajevo 1940. str. 194-197.

džamije 1283. (1866.). Osim toga vakufili su Mula Mustafa Muderisović. Salih ef. Puškar, Nurika H. Hasan ef. iz Gračanice, Šir beg sin Mujage Širbegovića 1284. (1867.) itd.

Između ovih vakifa knjiga opet se najviše ističe H. Halil ef. Koliko sam mogao ustanoviti on je rođeni Gračanlija. Sin je Ahmedov, a unuk Sulejman ef. Potpuni potpis mu je: H. Halil ibn Ahmed ibn Sulejman ef. el-Bosnevi el Gradačevi ili el-Gradžanicevi. Pripadao je staležu ilmijje i vršio razne službe. Učitelj mu je bio neki Hafiz Sejjid Ahmed ef. H. Halil efendiju nalazimo 1170. godine (1756) da služi kao pisar (kâtib) u mehkemi u Beogradu. Tom je prilikom kupio jedan lijep primjerak Kadihanovih Fetvi i na naslovnom listu to zabilježio. 1172. (1758.) nalazimo ga u mjesecu saferu da se vraća sa hadža i da je kupio u haremu Umejvičke džamije u Damasku jednu zbirku u kojoj imade 36 brošura i rasprava glasvitog Abdul-Gani Nabulusije. Zbirku je prepisao jedan učenik piščev, a na naslovnoj strani ima i potpis autorov. H. Halil je opet na naslovnoj strani ove zbirke napisao gdje i kada ju je kupio. Tu se je potpisao da je muderis u carskoj medresi (Medresei hazreti šehrijâri) u darul-džihâdu u Beogradu. To su podaci o njegovu životu i službi koje smo mogli naći zabilježene po njegovim knjigama. Kada je umro i gdje, nije nam poznato, ali pretežno mislimo da se pod konac života povukao u svoje rodno mjesto, gdje je osnovao i svoju biblioteku i tu je valjda i umro. Grob bi mu trebalo potražiti u haremu džamije u Pervâne mahali u Gračanici.

1150. (1737.) dao je Halil ef. izraditi sebi muhur, koji je udarao i na svoje kitabe. U tom muhuru samo čitamo Halil i godinu 1150. Kada se je povratio sa hadža izradio je drugi muhur, malo veći od prvog, u kojem piše el-Hadž Halil.

Da se vidi koliko je strastven sabirač knjiga bio H. Halil ef. prenijećemo ovdje u prijevodu jednu bilješku koju je arapskim jezikom on sobom zabilježio na posljednjem listu jednog primjerka Redžeb efendijina komentara Birgevijinoj "Tarikati-Muhammedijji". Ta bilješka glasi:

"Pažnjom Svemogućeg Boga dodijeljeno mi je da budem vlasnik ovom lijepom i bla-

ramazama 1002. do 1003 bio je bosanski valija. Možda bi on mogao biti graditelj ove džamije.

goslovenom djelu i to iz ruku onog, čiji se pečat sa datumom nalazi na kraju prošle stranice (a to je H. Ahmed Serhatlić). S ovim je obnovio našu staru prijateljsku ljubav, Bog ga blaagoslovi, kada mi je ovu knjigu poklonio i ako sam ja iz svog imetka dao tri hiljade dirhema. On je knjigu kupio prije, kada je datirao u gore spomenutom datumu, iz ostavštine moga učitelja Hafiz Sejjid Ahmed efendije, - Božija milost s njim! - a on ju je opet kupio na godinu prije smrti iz ostavštine fakihâ šejh Mahmud efendije Sarajlije i to u tabacima. Zatim ju je uvežao i svojom rukom napisao ime komentatora što se i sada nalazi. To je bilo nakon što je spomenuti fakih sobom savnio djelo sa originalom od početka do kraja. Veliku je uslugu učinio savniviši djelo sa originalom. Nek mu Bog u raju sagradi onoliko dvoraca koliko je riječi napisao savnjujući. Poželjno je da se ovo djelo čita i da se onako postupa kako je u njemu zabilježeno, a uputa je od Boga. Ja sam siromah Visokom i Bogatom Bogu Halil sin Ahmedov, Bošnjak, Gračanlija, 15. rebiulevela 1159. (1746.)."

Ranija bilješka na koju se on poziva zabilježena je rukom H. Ahmeda sina Fadlulahova Serhatlića u muharemu 1152. (1739.).

U spomenutim knjigama nabasao sam još na dvije bilješke koje se odnose na biblioteku H. Halil efendije. Prvo je potvrda, u kojoj Ahmed beg Dervišević (Derviš zâde) potvrđuje da je iz biblioteke umrlog i od Boga pomilovanog šejh H. Halil efendije, koja se nalazi u džamiji u Pervâne mahali u Gračanici pozajmio na čitanje za vrijeme jedne godine Bejdavijin "Tefsîr" i prvi svezak "Hašije" od Šejh zâde. Ako bi knjige stradale on jamči bibliotekaru muderisu Mustafa efendiji da će za njih platiti četiri stotine groša. Potvrda je datirana 14. ševala 1223. (1808.). Iz toga se vidi da je H. Halil efendija bio tada već među umrlim. Kao svjedoci između ostalih spominju se Rešid Abdullah ef., kadija u Gračanici, Omer ef. muftija u Gračanici i muderis Osman ef.

Druga bilješka se nalazi na naslovnoj stranici Ibni Nudžejmova djela "El-Ešbâhu ven-nezâir". Tu se spominje da je merhûm H. Halil ef. sagradio u Pervâne mahali u Gračanici džamiju i u njoj ostavio svoje knjige. Merhum muftija Omer ef. uzeo je iz ovih knjiga u naruč od ranijeg bibliotekara, ponosa muderisâ, Husejn efendije knjigu "Ešbâh". Kada je u požaru izgorjela kuća muftijina izgorjelo je i spomenuto djelo. Muftijin sin Derviš Omer ef. umjesto izgorjelog primjerka daje bi-

blotekaru, muderisu Mustafa ef. drugi primjerak istog djela sa znanjem i sporazumom kadije i nâzira. Ta bilješka je datirana 19. muharema 1226. (1881.), a potpisao ju je gračanički kadija Mustafa Arif.

Iz ovih nekoliko bilježaka saznajemo za nekoliko bibliotekarâ, muderisâ; saznajemo da je u Gračanici bio muftija i to neki Omer ef. i napokon saznajemo i za kadije Rešid Abdulaha i Mustafu Arifa. Vidi se velika opreznost u pozajmljivanju knjiga kao i to da je sam H. Halil efendija sagradio džamiju u spomenutoj Pervâne mahali. Po mom mišljenju biće da je on tu džamiju obnovio, a da je ranije tu džamija postojala.

U H. Halil efendijinoj biblioteci bilo je fikhskih, tefsirskih i drugih vjerskih djela kao i djela o znanostima arapskog jezika. Koliko je svega djela bilo nije nam poznato, ali svakako to je bila obična biblioteka, do koje je u ono vrijeme mogao doći jedan muderis. Nekâ djela možda su i ranije propala.

U ovim rukopisima koji su prenešeni iz Gračanice ima nekoliko prepisa, koji su načinili domaći ljudi. Jedan prepis komentara Tantarâni-jine pjesme učinio je Muhamed ibn Murad Bošnjak iz tvrđave Sokola koncem muharema 1195. (1780.) godine. Jedan Dželaludin Devvanijin komentar Adudova "Akâida" po peti put prepisao je kadija Muhamed ibn Ibrahim Bošnjak iz Gračanice, koji studira kod Hasan ibn Ijâda, zvanog Laz Hasan¹ efendije. Dovršio ga je 21. rebiulevela 1235. (1819.).

Osim ovih bilježaka moglo bi se u spomenutim rukopisima naći još bilježaka, koje se odnose na našu prošlost, ali ćemo se mi za ovaj put sa ovim zadovoljiti, jer je glavna namjera bila oživiti uspomenu na H. Halil efendiju iz Gračanice i njegovu biblioteku.

